

Anglia és Spanyolország egyesül – majdnem...

Tudor Mária ácterhessége

A királynőről elsőre senkinek sem a jókedv és az életöröm jutott az eszébe, ezért is tűnt föl az udvaroncoknak, és ezért is konstatálták megkönnyebbüléssel, amikor a Queen mindig komor és szigorú arcvonásain egyszer csak mintha némi derűt láttak volna megjeleni. A St. James Palace-ben, majd hamarosan London-szerte szárnyra kapott a hír: *Her Majesty is with child!* A 38 éves királynő terhességének hírére a Londonban tevékenykedő diplomaták is haladéktalanul továbbították uralkodóiknak, a Német Birodalom és Spanyolország, valamint ez utóbbi frissen meghódított gyarmatai fölött uralkodó V. Károly császár például ezt az üzenetet kapta:

„A királynő egyértelműen várandós, érzi a babát. Állapotára további jelek is utalnak, például keblének állapota.”¹ A címzettet, akinek birodalmában, ahogy azt akkoriban mondani szokták, soha nem ment le a Nap, alighanem nagy örömmel töltötte el a hír. Anglia királynőjét ugyanis néhány hónappal azelőtt, 1554 júliusában fia, a trónörökös Fülöp herceg vette nőül.

A nyáron megtartott esküvő, majd az akkori mércével mérve meglehetősen érett korúnak számító királynő terhességének az európai udvarokat gyorsan bejáró híre – politikai, pontosabban: valláspolitikai állásponttól függően – örömet keltett vagy aggodalmat váltott ki. Ahol aggodalmat, ott ki-ki szó szerint az életéért aggódhatott. I. Mária királynő ugyanis azt a célt tűzte maga elé, hogy visszavezeti országát a katolikus egyház kebelébe, és

e célja megvalósításakor a legkegyetlenebb eszközöktől sem riadt vissza. Uralkodásának ideje úgy él a közemlékezetben, mint az a korszak, amikor szüntelenül lobogtak a máglyák. Ezzel a rettenetes halálennel végeztek az eretnekekkel – márpedig Mária szemében minden protestáns eretneknek számított. Életében még nem nevezték így, de az utókor azzal fejezte ki lesújtó véleményét róla, hogy keresztnevéhez a „véres”, a „bloody” jelzőt illesztette. Megítélésén az azonos nevű koktél népszerűsége mit sem enyhít.

Itt most álljunk meg egy pillanatra, hogy elképzelhessük az e látszólag olyan távoli múltban kirajzolódó, ám mai világunkat is formáló következményeket. Mi lett volna, ha az élet úgy hozza, ahogy azt a kortársak 1554 és 1555 fordulóján várták. Az az ember, aki a világ legnagyobb birodalma fölött uralkodásra készült (V. Károly császár 1555-ben lemondott trónjáról, aminek köszönhetően Mária férje, II. Fülöp Spanyolország királya lett), házassága révén unióra lépett a feltörekvő angol tengeri hatalommal. Fülöp és Mária meggyőződéses és a korszak hitbuzgalmi gyakorlatát tekintve fanatikus katolikus volt. Mária apja, VIII. Henrik kiragadta az angol hívőket Róma szorításából, megalapította az Anglikán Egyházat, a Church of Englandet, amelynek élére önmagát (és mindenkori utódait) nevezte ki. Mary ezt akarta visszafordítani, Angliát a katolicizmus fellegvárává kívánta tenni. És most nézzük, mi a helyzet ekkor a szárazföldi Európa frissen létrejött protestáns egyházaival. Martin Luther halála óta ekkor alig több, mint tíz év telt el, az új vallás még ott sem szilárdult meg, ahol már valamelyest sikerült gyökeret vernie: a kontinens szívében fekvő német nyelvű területeken, a spanyol uralom alatt álló Németalföldön (amely majd nyolcvan esztendeig küzdött függetlenségéért Fülöp és annak utódai ellen) és Skandináviában. Tekintettel a fentiekben kifejtett hatalmi koncentrációra és arra a tényre, hogy a Spanyolország–Anglia tengely egyetlen komolyan vehető riválisa – dinasztikus, tehát nem vallási okokból – az ugyancsak katolikus Valois-ház uralkodása alatt álló francia monarchia volt, nem nehéz elképzelnünk, milyen radikális eseményekre került volna sor: vérrel és vassal véghez vitt rekatoli-

zációra, amiben a spanyol seregek kardjaikkal, az inkvizíció pedig máglyáival és kínzóeszközeivel buzgólkodott volna. Ha a nemzetállamok Európája a 16–17. században alakult volna ki, a kontinens teljességgel másképp festene, mint az, ami később valóban létrejött, és múltunk, valamint jelenünk valós alapját jelenti. A szabad szellem irányzatai – köztük is mindenekelőtt az egy új kor hajnalát jelentő felvilágosodás – nem vagy csak jókora késéssel köszöntött volna ránk. Mindez persze csak spekuláció, ám bizonyos, hogy a mai Európa kevésbé volna liberális, és kevésbé volna nyitott a világra. És vajon melyik szuperhatalom határozná meg az e talajon létrejött modernitást? A Mária, Fülöp és a kortársak számára tényleg új világnak számító, távoli Amerika hatalmas erőforrásaival és potenciáljával bizonyára vezető szerepet játszana ebben a tényekkel ellentétes, ahogy mondani szokás: kontrafaktuális történelemben is. Ki tudja, az Etados Unidos talán az értékek őrzőjeként, valamiféle felsőbb hatalomként örködné Európa fölött, és onnan fékezne vagy akadályozná, hogy bárki is megreformálja a régi rendet? Egészen más világ volna ez, de korántsem elképzelhetetlen. Ámde az emberi test, pontosabban egy emberi test funkciózavarainak – tehát patológiájának, nem fiziológiájának – hatására a sors mérlegének serpenyője más irányba billent. Tudor Mária élettörténete, mindenekelőtt pedig betegségeinek története az egyik legszemléletesebb példája annak, amiről könyvünk szól: hogyan befolyásolták és változtatták meg a történelem menetét a betegségek – akár azok, amelyek a lakosság egész rétegeit sújtották, akár azok, amelyek – ahogy esetünkben is történt – valamely döntéshozót térítettek le életének előre kirajzolt útvonaláról. És ezzel egész népek történetét vitték más irányba.

Tudor Mária testi valójának vizsgálata előtt azonban érdemes egy pillantást vetnünk családjára. Mert a Tudorok öt évszázad elteltével is izgalomban tartják az utókort: nemigen létezik még egy uralkodódinasztia, amelynek történetéről ennyi irodalmi alkotás és tudományos ismeretterjesztő mű, film, színdarab és egyéb alkotás született volna. A Tudorok ismertsége manap-

ság – különösen a VIII. Henriket alakító Jonathan Rhys-Myers és a Boleyn Annát játszó Natalie Dormer szereplésével forgatott és öt kontinens nézőit a képernyőhöz láncoló televíziós sorozat bemutatása óta – popsztárokéval vetekszik. Angliában a Tudor-kor helyszínei extra-kategóriájú látványosságoknak számítanak, megannyi mágnesként vonzzák a turisták tömegeit, a Hampton Courttól a különleges jelentőségű, jó egy évezredes történetre visszatekintő Towerig. Ez utóbbiban persze a látogatók zöme mindenekelőtt a vérpad helyére kíváncsi, ahol VIII. Henrik két feleségét is lefejezték. De – főként Londonban – azokból az *entertainment dinnerekből* is nagy a választék, amelyeken egy az esetek többségében testes, VIII. Henriknek öltözött és maszkírozott színész igyekszik show-elemekkel feledtetni a felszolgált ételek alacsony élvezeti értékét. Bár a Tudorok mindössze 118 évig regnáltak, és ez alatt az idő alatt csupán öt uralkodót állítottak ki, alighanem igaza van C. J. Meyernek, aki a korszak történetéről írott munkájában megállapítja, hogy ebben az ötben ott találjuk nemcsak Anglia, hanem egész Európa, sőt, valószínűleg a világ történetének leghíresebb királyát és királynőjét is.²

Az erőszak és a rettegés, a lázadások és háborúk kora volt ez, amelyben nemcsak az egyszerű emberek élete nem ért sokat, de a hatalmasoké sem. A kegyencek és a tanácsadók, akik nem sokkal azelőtt még az uralkodó kegyében álltak, hogy aztán kegyvesztetteké váljanak, rémisztő rendszerességgel, már-már menetrendszerűen mehettek a kínzókamrába, a vesztőhelyre vagy a máglyára. Már a Tudor-kor – egyébként napra pontosan datálható – kezdetét is vérontás jelzi: 1485. augusztus 22-én, a bosworth-i csatában sok vér folyt, a harcmezőn egy király is ott maradt. Ezen a csatatéren végződött a rózsák háborújának kora, a York-ház és a Lancaster-ház hosszú ellenségeskedése, amikor is a Lancasterek nemzetségével nem teljesen egyenes vonalú rokonságban álló és sokéves franciaországi száműzetéséből hazatérő Tudor Henrik serege élén legyőzte III. Richárd királyt. Henriket azon nyomban, a helyszínen – Richárd meggyalázott teteme még ott hevert a földön – kikiáltották Anglia új uralko-

dójává: VII. Henrik néven ő lett a Tudor-dinasztia megalapítója. 24 éves regnálását az óvatosság jellemezte, az új uralkodó legfőbb politikai célkitűzése kimerült hatalma megtartásában. Abban, hogy a legyőzött király unokahúgát, Yorki Erzsébetet vette nőül, a békülékenység jelét láthatjuk. Tévésorozat-hősként, *A fehér hercegnő* című, 2017-es miniszériával ő is bevonult a sorozatfüggők közlemékezetébe. Mint minden korban és minden rendszerben, a kormánypropagandát már akkoriban is a hatalom megtartásának fontos eszközeként használták. Ennek jegyében mindazt, ami Henrik király uralkodása előtt történt, a lehető legnegatívabb színben kellett feltüntetni. Így lett elvetemült gazember III. Richárdból, az utolsó olyan angol uralkodóból, aki katonai összecsapásban veszítette életét: rossz jelleme miatt kellett őt leváltani a trónról, és egy jobb uralkodót – VII. Henriket, majd utódait – tenni a helyére. A történetek után mintegy száz évvel William Shakespeare is királydrámái talán legsötétebb alakjaként ábrázolja Richardot. Richard egyébként tényleg legalábbis nehéz jellem lehetett, de – mint halála is mutatja – a bátorságnak igazán nem volt híján. Az utókor nemrégiben némi elégtételben részesítette. 2012-ben, egy helyi amatőr történészek által kezdeményezett kutatás során egy leicesteri parkoló alatt ráleltek Bosworth óta elveszítettnek hitt földi maradványaira. 530 évvel erőszakos halála után, a lakosság tömeges részvétnyilvánítása mellett (a temetési menet útvonalán a York-házat jelképező fehér rózsák ezreit szórták a koporsóját szállító járműre) a leicesteri katedrálisban elfoglalta méltó nyugvóhelyét, sőt, egy szép, életének és a régészeti leletnek szentelt múzeumot is kapott. A csontok azonosításában – a DNS-vizsgálat mellett – az is segített, hogy a gerincoszlopon világosan megállapítható volt a szkoliózis, vagyis az a kóros deformáció, amelyről Shakespeare és más, Richárddal kevésbé rokonszenvező szerzők „púp”-ként írnak.

A Tudorok történetét rögtön az első nemzedéktől kezdve betegségek és hirtelen halálesetek kísérték végig. Alig egy évvel Bosworth és épp kilenc hónappal Tudor Henrik és Yorki Erzsébet házasságkötése után, 1486 szeptemberében a párnak fiúgyermeke

született, aki a keresztségben az Artúr nevet kapta, és walesi hercegként automatikusan trónörökösnek számított. Az angol diplomácia pedig figyelemre méltó sikert ért el: amikor az európai arisztokrácia évszázados szokásainak megfelelően már zsenge gyermekkorában házastársat kerestek a leendő királynak, ígéretet kaptak a feltörekvő világhatalom, Spanyolország királyi udvarából. A megállapodás értelmében Artúrnak 14 évesen nőül kellett vennie a spanyol királyi pár legfiatalabb lányát, Aragóniai Katalint. Az esküvőt 1501 novemberében annak rendje és módja szerint meg is tartották. Hogy a két fiatal (Katalin néhány hónappal volt idősebb vőlegényénél), elhálta-e a nászt, a későbbiekben égetően fontos és kényes politikai és egyházi vitatémává vált. Artúr a feltételezett nászéjszaka után elejtett, tréfásnak szánt megjegyzését, miszerint az éjjel Spanyolország legközepebben járt, alighanem inkább egy elkényeztetett, kamaszfiú nagyszájú hencségeként értelmezhetjük. Mindenesetre az ifjú pár nem tölthetett sok időt együtt: Artúr 1502 áprilisában váratlanul meghalt. Halálának lehetséges okai közt a pestist, az influenzát, és az akkoriban ismét Angliában grasszáló, maradéktalanul mindmáig fel nem derített járványos betegséget, az „angol izzadást” szokták emlegetni. Így aztán egyszer csak a királyi pár második fia lépett elő trónörökössé. Úgy hívták, mint az apját, és annak halála után, 1509-ben VIII. Henrik néven ő lépett Anglia trónjára. Mivel a spanyolokkal kötött szövetség rendkívül fontos volt, az ifjú özvegyet egyszerűen továbbadták: így lett Aragóniai Katalin az uralkodó első felesége – a hat közül. A felebarát – esetünkben a fivér – házastársának megkívánását tiltó bibliai parancsolatot pápai felmentés segítségével kerülték meg; Artúr és Katalin házasságának elhátatlansága pedig az államrezon részévé vált. Henrik azonban húsz évvel később megváltoztatta a múltban történetek interpretációját: ekkor már azt állította, hogy Katalin előző házassága mégiscsak perfektuálódott, így akarta ugyanis elérni a pápánál, hogy a szentszék bontsa föl a kötést. Amikor azonban ezt a szentatya megtagadta, szakított Rómával és azzal, hogy megalapította a Church of Englandet,

élén a mindenkori királlyal vagy királynővel, különútra vitte Angliát és annak egyházát.

Henrik nemcsak azért akarta felbontatni házasságát, mert rabjává vált a fiatal, és ellenállhatatlan erotikus kisugárzású Boleyn Annának, hanem mindenekelőtt azért, mert házassága nem vezetett a dinasztikus okokból nélkülözhetetlen eredményre: nem született fiúörököse. Pontosabban született, de nem maradt életben. Mert a termékenységgel nem volt probléma. Egy koraszülött lány után Katalin 1511. január 1-jén fiúnak adott életet, aki azonban három nap után meghalt. 1513-ban aztán újabb fiúgyermeket hozott világra, ez azonban vagy eleve halva született, vagy megszületése után azonnal meghalt. 1514-ben újabb fiú következett, akit legalább megkeresztelhettek, mielőtt meghalt. 1516-ban aztán világra jött Mária, akit 1518-ban újabb halva született herceg követett. A gyermekek tragikus sorsa jól szemlélteti, hogy sok évszázadon át milyen veszélyt jelentett az életkezdés egy gyermekre, és gyakran az édesanyjára is. A gyermekhalandóság a parasztok kunyhóiban és az arisztokraták palotáiban egyaránt roppant magas volt. Egészen a 19., 20. századig eltartott, amíg az emberek meg nem ismerték és gyakorolni nem kezdték a higiénia alapvető szabályait, és amíg a modern szülészet és az újszülöttgyógyászat el nem jutott oda, hogy akár a koraszülött gyermekeknek is jó esélyt tudott biztosítani az életben maradásra. Régebbi korokban a terhességet vegyes érzésekkel fogadták az emberek – egyfelől örömteli várakozással, másfelől félelemmel is, hiszen az áldott állapot veszélyei Damoklész kardjaként lebegtek az anya és gyermeke feje fölött.

VIII. Henrik és első felesége esetében a szüléssel abban a korban óhatatlanul együtt járó általános veszélyeken túl, még egy további tényező is szerepet játszhatott a koraszülések és halvaszülések sorozatában. A patobiográfusok valószínűnek tartják, hogy Henrik a spanyol hercegnővel kötött házassága előtt szifilisszel fertőződött meg. A kis hercegek sorsát alighanem az peccsételte meg, hogy a király átadta feleségének, illetve későbbi feleségeinek is ezt a 16. század elején Európán hirtelen végigvág-

tató nemi betegséget (amelyről külön fejezetben szólunk majd). Boleyn Annának is legalább egy terhessége végződött kora-, vagy halvaszüléssel.³

Ám ha feltételezett diagnózisunk helytálló, a szifilisz csupán egyike volt a királyt sújtó, számos egészségi problémának, amelyek következtében az elbűvölő természetű, jó megjelenésű fiatal hercegből szörnyeteg és brutális zsarnok lett. Kérdéses, hogy nézett-e ki valaha is olyan jól, mint az őt alakító Jonathan Rhys Meyers a *Tudorok* című tévésorozatban, az viszont biztos, hogy ifjú éveiben távol állt attól az ifjabb Hans Holbein sok évvel később festett portréján látható, túlsúlyos, kerek arcú, alattomos malacszemű uralkodótól, amilyenek a későbbi generációk éppen e képről megismerték. Az ifjú Henrik király megnyerő, és főként természetének köszönhetően figyelemre méltó egyéniség volt. Olykor napokig tartó lovagi tornákon vett részt, vívott, dorbézolt és lakomázott, babonás kortársai némelyike magát az ördögöt látta benne. Egyszer egy lovagi tornán tíz lovat is elnyűtt. 1514-ben elkapta a himlőt, amit a szokásos hegekkel sikerült túlélnie. Hét évvel később az akkoriban Anglia több vidékén honos betegségnek számító maláriában is megbetegedett. A betegség jellegzetes lázrohamai onnantól kezdve haláláig elő-elővették. Az igazi szenvedést azonban lábszárfekélye okozta a királynak. Ez a betegség egy traumatikus esemény következményeként lépett fel. Az 1536. január 24-én, a greenwich-i palotában rendezett lovagi tornán teljes fegyverzetben letaszították a nyeregből, ráadásul zuhanás közben a ló végiggázolt az uralkodón. Henrik két óra hosszat feküdt ájultan, már az életéért aggódtak. A baleset az agyrázkódáson kívül életre szóló nyomokat is hagyott: combján a nyílt seb soha nem gyógyult meg rendesen. Sőt, a valószínűleg krónikus fertőzés az uralkodó mindkét lábára kiterjedt, a fekélyesedés egész hátralévő életét végigkísérte.⁴

Az 1536-os év – hogy a mai uralkodó, II. Erzsébet kifejezésével éljünk – *annus horribilis* volt a király életében. A januári lovagi tornán elszenvedett fejsérülés valószínűleg hosszú távú következményekkel is járt. A Yale Egyetem kutatói 2016-ban a *Journal*